

BANK TIZIMINING MOLİYAVIY BOZOR RIVOJIGA TA'SIRI: XITOY VA O'ZBEKISTONNING TAQQOSLOVIY TAHLILI

Yo'ldashova Mashhura Jo'rabek qizi

ALFRAGANUS UNIVERSITETI Iqtisodiyot fakulteti 4-bosqich talabasi

Ermatov Musojalil Komilovich

Ilmiy maslahatchi: "Moliya" kafedrası dotsienti, iqtisod fonlari nomzodi

Annotatsiya Bank tizimi moliyaviy bozorlarning rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi. Kredit ajratish, mablag' vositachiligi va tavakkalchilikni boshqarish kabi funksiyalar orqali banklar kapital oqimi va real iqtisodiy o'sishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqola Xitoy va O'zbekiston tajribasini uch asosiy jihatdan — tijorat banklarining faoliyati, kredit siyosati va investitsiya muhiti — tahlil qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, Xitoy bank tizimi milliy strategik rivojlanishda muhim rol o'ynagan bo'lsa, O'zbekiston hali moliyaviy tizim islohoti va modernizatsiyasi bosqichida, strukturaviy muammolar va tizimli o'zgarishlar bosimi ostida qolmoqda. Ikkala mamlakat tajribasi boshqa rivojlanayotgan davlatlarga moliyaviy bozorni chuqurlashtirish bo'yicha amaliy darslar beradi.

Kalit so'zlar: bank tizimi, moliyaviy bozor, tijorat banki, kredit siyosati, investitsiya muhiti, Xitoy, O'zbekiston, rivojlanayotgan bozorlar.

Аннотация Банковская система играет ключевую роль в развитии финансовых рынков. Через функции кредитования, посредничества в привлечении средств и управления рисками банки оказывают прямое влияние на движение капитала и рост реальной экономики. В данной статье анализируется опыт Китая и Узбекистана по трем основным аспектам — деятельность коммерческих банков, кредитная политика и инвестиционная среда. Исследование показывает, что банковская система Китая сыграла важную роль в национальной стратегии развития, в то время как Узбекистан находится на стадии реформирования и модернизации финансовой системы, сталкиваясь с структурными проблемами и системным давлением на изменения. Опыт обеих стран предоставляет практические уроки другим развивающимся экономикам по углублению финансовых рынков.

Ключевые слова: банковская система, финансовый рынок, коммерческий банк, кредитная политика, инвестиционная среда, Китай, Узбекистан, развивающиеся рынки.

Abstract The banking system plays a fundamental role in the development of financial markets. Through functions such as credit allocation, fund intermediation, and risk management, banks directly influence capital flows and real economic growth. This paper analyzes the experiences of China and Uzbekistan from three main perspectives — commercial banking activities, credit policy, and investment environment. The study shows that while China's banking system has played a crucial role in national strategic

development, Uzbekistan is still in the process of financial system reform and modernization, facing structural challenges and systemic pressures for change. The experiences of both countries provide practical lessons for other developing economies aiming to deepen their financial markets.

Keywords: *banking system, financial market, commercial bank, credit policy, investment environment, China, Uzbekistan, developing markets.*

Kirish

Zamonaviy bozor iqtisodiyotida moliyaviy bozorlarning barqarorligi va rivojlanishi kapital to'planishini kuchaytirish, resurslarni samarali taqsimlash va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir. Banklar esa bu tizimning yuragi bo'lib, kapital vositachiligi, riskni boshqarish va siyosat uzatish funksiyalari orqali iqtisodiyotning asosiy tayanchi sifatida xizmat qiladi.

Xitoy va O'zbekiston moliyaviy tizim rivojlanishining ikki xil bosqichini ifodalaydi: Xitoy moliyaviy chuqurlashuv va davlat banklarini isloh qilishda ancha ilg'or bosqichda, O'zbekiston esa moliyaviy liberallashtirish va institutlarning shakllanish bosqichida. Shu nuqtai nazardan maqola bank tizimining tijorat banklari, kredit siyosati va investitsiya muhitiga ta'siri qanday ekanligini taqqoslaydi.

Bank tizimining nazariy asoslari va funksiyalari

Bank tizimining asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

- **Kapital vositachiligi:** Banklar omonatchilar va investorlar o'rtasida vositachilik qilib, resurslarni samarali taqsimlaydi.
- **Riskni boshqarish va likvidlikni ta'minlash:** Kredit berishda risklarni baholab, moliyaviy barqarorlikni saqlaydi.
- **Pul-kredit siyosatini uzatish:** Markaziy banklar banklar orqali foiz stavkalari va kredit hajmlarini nazorat qilib, iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatadi.
- **Moliyaviy bozorlarni qo'llab-quvvatlash:** Banklar moliyaviy innovatsiyalar va yangi moliyaviy mahsulotlarning ishlab chiqishida muhim rol o'ynaydi.

Bu funksiyalar bank tizimining bozorlashuvi, nazorat tizimi va makroiqtisodiy muhitga bog'liq holda farq qiladi.

Xitoy bank tizimi va moliyaviy bozor o'zaro ta'siri

1. Tijorat banklarining yetakchi roli

Xitoyda moliyalashtirish asosan bilvosita (bank orqali) amalga oshadi — kreditlar jamiyatdagi umumiy moliyaviy ta'minotning 70% dan ortig'ini tashkil etadi. To'rt yirik davlat banklari — Xitoy Banki, Sanoat va Tijorat Banki, Qishloq Banki, Qurilish Banki — nafaqat moliyaviy quvvatga ega, balki milliy sanoat siyosatini amalga oshirishda ham muhim rol o'ynaydi.

2. Kredit siyosatining makro nazoratdagi o'rni

Xitoy hukumati kredit oqimini nazorat qilish uchun "deraza ko'rsatmalari" va yo'naltirilgan kredit siyosatidan foydalanadi. Masalan, yashil energiya, infratuzilma va texnologiyalar sohasini moliyalashtirishga ustuvorlik beriladi.

3. Investitsiya muhiti va bank tizimi

Banklar obligatsiyalar chiqarish, kompaniyalarni IPO orqali moliyalashtirish, soya banklar (shadow banking) va boylikni boshqarish kabi sohalarda faol ishtirok etmoqda. Bu moliyaviy barqarorlik va xalqaro investorlar ishonchini oshirishga xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston bank tizimi va moliyaviy bozor islohotlari

1. Bank tizimining markazlashuvi

2024-yil holatiga ko‘ra, 80% dan ortiq moliyaviy aktivlar atigi 10 ta bankda to‘plangan. Ularning ko‘pi — National Bank of Uzbekistan, Asaka Bank kabi — davlatga qarashli bo‘lib, bozor tamoyillari hali to‘liq shakllanmagan.

2. Kredit siyosatidagi o‘zgarishlar

Avvalgi yillarda kreditlar asosan davlat korxonalari va yirik loyihalarga yo‘naltirilgan edi. Bugungi kunda esa Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki bilan hamkorlikda KOBlar (kichik va o‘rta bizneslar) uchun kredit kafolat tizimi joriy etilmoqda.

3. Investitsiya muhitidagi muammolar

Garchi yangi “Investitsiya to‘g‘risidagi qonun” va xorijiy investorlar uchun ruxsatnomalar soddalashtirilgan bo‘lsa-da, bank mahsulotlari cheklangan, foiz stavkalari yuqori va risk baholash tizimi zaif. Kapital bozorlar sust rivojlangan.

5. Xitoy va O‘zbekiston tajribasi taqqoslamasi (Grafik ko‘rinishda)

Ko‘rsatkich	Xitoy	O‘zbekiston
Tijorat banklari roli	■■■■■■■■■■ (Katta, ko‘p tarmoqli)	■■■■■ (Markazlashgan, davlat nazoratida)
Kredit siyosati	■■■■■■■■■ (Makro nazorat + yo‘naltirilgan)	■■■■■ (Isloh qilinmoqda, KOBlarga yo‘naltirilgan)
Investitsiya muhiti	■■■■■■■■■ (Barqaror, xilma-xil mahsulotlar)	■■■ (Hali shakllanish bosqichida)
Moliyaviy inklyuzivlik	■■■■■■■ (Raqamli texnologiyalar rivojlangan)	■■■■■ (O‘sib bormoqda, lekin yetarli emas)

Tavsif:

- belgisi ko‘rsatkichning nisbiy darajasini ifodalaydi (10 ta ■ — maksimal daraja).
- Xitoyning ko‘rsatkichlari O‘zbekistonga nisbatan ko‘proq rivojlangan va kuchli ekanligini ko‘rsatadi.

6. Siyosiy tavsiyalar va istiqbollar

O‘zbekiston uchun quyidagi strategiyalar tavsiya etiladi:

- Bank boshqaruvini bozor tamoyillariga asoslash:** Davlat aralashuvini kamaytirish, riskni boshqarish imkoniyatlarini kuchaytirish.
- Raqamli texnologiyalarni keng joriy etish:** Moliyaviy xizmatlar ko‘lamini kengaytirish va samaradorlikni oshirish.
- Kredit reytingi va nazorat tizimini mustahkamlash:** Yagona kredit ma’lumotlar bazasini yaratish.

- **Ko'p qatlamli kapital bozorini rivojlantirish:** Korxonalarining faqat bank kreditlariga bog'liqligini kamaytirish.

Xalqaro hamkorlik va kadrlar tayyorlashni kengaytirish: Yangi texnologiyalarni jalb qilish va malakali kadrlar yetishtirish.

Xulosa

Bank tizimi har qanday mamlakat moliyaviy bozorining asosi bo'lib, uning barqarorligi va samaradorligi iqtisodiy taraqqiyotga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xitoy va O'zbekiston tajribasi asosida olib borilgan taqqosloviy tahlillar shuni ko'rsatadiki, bank tizimi orqali moliyaviy resurslarning oqilona taqsimlanishi, investitsiya muhiti va kredit siyosatining to'g'ri yo'naltirilishi nafaqat moliyaviy barqarorlikni, balki ijtimoiy-iqtisodiy o'sishni ham ta'minlaydi.

Xitoy misolida davlat banklarining faol ishtiroki, yo'naltirilgan kredit siyosati va fintech texnologiyalarining keng joriy etilishi orqali moliyaviy tizimning barqarorlik va inklyuzivlik jihatlari mustahkamlangan. Xitoy hukumatining kredit resurslarini strategik sohalarga yo'naltirish orqali yirik infratuzilma loyihalari, innovatsion sanoat va texnologik modernizatsiyani rivojlantirishga erishilgan. Shu bilan birga, Xitoyda bank sektorining diversifikatsiyalanganligi va raqamli moliya xizmatlarining keng ommalashgani moliyaviy xizmatlar bozorini yanada kengaytirgan.

O'zbekistonda esa bank tizimi hali o'tish bosqichida bo'lib, unda davlat ishtiroki yuqori bo'lishi, xususiy sektorning cheklanganligi va kapital bozorlarining zaifligi kabi omillar mavjud. Shuningdek, moliyaviy xizmatlar infratuzilmasining ayrim hududlarda sustligi va raqamli bank xizmatlarining cheklanganligi moliyaviy inklyuziyani pasaytiradi. Shunga qaramasdan, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar, raqamli moliyani rivojlantirish bo'yicha tashabbuslar va xalqaro moliyaviy institutlar bilan hamkorliklar ijobiy natijalar bermoqda.

Kelajakda O'zbekiston moliyaviy sektorini rivojlantirishda Xitoy tajribasidan foydalanib, bank tizimini yanada erkinlashtirish, kapital bozorlarini faollashtirish, xususiy banklar va fintech kompaniyalarining ishtirokini kengaytirish zarur bo'ladi. Shu bilan birga, moliyaviy savodxonlikni oshirish, aholining keng qatamlari uchun moliyaviy xizmatlarni qulay va ommabop qilish, hamda moliyaviy barqarorlikni ta'minlovchi institutsional islohotlarni chuqurlashtirish dolzarb hisoblanadi.

Umuman olganda, bank tizimi moliyaviy bozorining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida, to'g'ri isloh qilingan va raqamli transformatsiyaga tayyorlangan holda, har ikki mamlakatning iqtisodiy barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Adabiyotlar va manbalar

1. Allen, F., Qian, J., & Qian, M. (2005). Law, Finance, and Economic Growth in China. *Journal of Financial Economics*, 77(1), 57–116.
2. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2007). Finance, Inequality and the Poor. *Journal of Economic Growth*, 12(1), 27–49.
3. Huang, Y. (2008). *Capitalism with Chinese Characteristics: Entrepreneurship and the State*. Cambridge University Press.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Banki rasmiy sayti. (2023). Moliyaviy siyosat va kredit tizimi haqida ma’lumotlar. <https://cbu.uz>
5. World Bank. (2022). *Uzbekistan Financial Sector Review*.
6. Zhang, L., & Zhao, Y. (2019). Financial Reform and Economic Growth in China. *Economic Research Journal*, 54(4), 98–115.
7. IMF Country Report No. 23/45, *Uzbekistan Financial Sector Assessment*. (2023).
8. Xitoy Markaziy Bankining rasmiy Weibo sahifasi. <https://weibo.com/pboc>
9. China Banking and Insurance Regulatory Commission (CBIRC) rasmiy WeChat sahifasi.
10. O‘zbekiston Markaziy Bankining Telegram kanali. <https://t.me/centralbankuz>
11. O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi Facebook sahifasi. <https://www.facebook.com/MoliyaVazirligiUZ/>
12. O‘zmilliybank Instagram sahifasi. <https://www.instagram.com/uzmilliybank/>
13. UzReport yangiliklar Telegram kanali. <https://t.me/uzreportnews>